

Folklórkutatásunk korszerű szintézise

Két életmű állomása

Tisztelt Hallgatóság, kedves Barátaim!

Amennyire örvendetes jelensége szellemi, művelődési életünknek, hogy a hetvenes években minden korábbi rajzáznál nagyobb számban kerültek könyvespolcunkra népköltészeti, népzenei, néprajzi kiadványok, a távlatokat tekintve nem mondhatunk le annak tudatosításáról sem: vajon az eddigi eredményeket milyen indítatásoknak köszönhetően, milyen körülmények szerencsés összejárása révén vehettük kézbe. Vagyis: a teljesítmények számbavétele nem korlátozódhat csupán annak a ténynek a rögzítésére, hogy ezek a kiadványok életre szóló felismerésekkel gazdagítottak bennünket; hogy tudományos életpályákat állítottak érdeklődésünk középpontjába. Fel kell tárnunk a szóban forgó kutatói pályák belső összefüggés-rendszerét; világosan kell látnunk, hogy az egyéni teljesítmények milyen tanulságokat sugallnak; de ugyanakkor azt is, hogy az eddig felmutatott eredmények miként viszonyulnak a még elvégzetlen közösségi feladatok egészéhez. Amikor ezeknek a — nemzetiségi kultúránk szempontjából oly fontos — belső arányoknak, összefüggéseknek a feltárását sürgetjük, annak a ténynek az ismeretében tesszük, hogy napjainkban a korigényből fakadó és korszakos jelentőségű feladatokat végző kutatók munkásságát a művelődésre vágyó tömegek olyan nagyfokú érdeklődéssel kísérik, amelyre — túlzás nélkül állíthatjuk — nem volt még példa tájainkon a népi kultúra céltudatos és rendszeres gyűjtésének, tanulmányozásának több mint másfél százados története során. Elég, ha csak a tízezres példányszámokban konkretizálódó könyvterjesztői igénylésekre utalunk. Vagy arra, hogy a hivatásos kutatók feladatvállalásai mellett mind számottevőbb az önkéntes gyűjtők hozzájárulása is néphagyományaink feltárásához. Ám az ő jelenlétük sem magyarázható csupán egyéni ambícióval. Megítélésünk szerint összefügg azzal a ténnyel, hogy az utóbbi évtizedben alapvetően megváltozott a romániai magyarság művelődésének szerkezete. De nem feledkezhetünk meg arról a korigényről sem, amely a tudományos-műszaki forradalom változásai közepette az önismeret fontosságát, az ember sorsát meghatározó egyetemes összefüggések és éltető sajátosságok tisztázását, a régi közösségi élet felbomlása után az új, emberibb melegségű közösségek létrehozását tüzte napirendre.

Be kell vallanom: a legnagyobb zavarban voltam, amikor a *Korunk* szerkesztősége megtisztelt bizalmával, és arra kért, hogy az együttgondolkodás mai házi ünnepén vállalam magamra az immár hagyományossá váló *Korunk*-délelőttök szószólóinak alkalmi tisztségét, és méltassak két olyan tudományos életpályát, amelyek — az eddigi teljesítmények és a további ígéretek alapján egyaránt — a szóban forgó kutatások élvonalában helyezkednek el, tehát irányt is szabnak az ilyen jellegű munkálatok egészének. Talán mondanom sem kell, hogy zavaromat épp a feladat nagysága okozta. Hiszen olyan kérdésekről van szó, amelyek megválaszolása tanulmány értékű kifejtést érdemel, és amelyek megfogalmazása nyilvánvalóan szakemberek halaszthatatlan dolga. Igaz ugyan, hogy az a riportstruktúra, amelynek kialakítása jelenleg foglalkoztat, a tudomány és a szépirodalom határterületén szerveződik önálló egységé, erővonalait pedig a kultúra egészéhez való bensőséges viszonyulás és a korszerű világné kialakításának igénye modelálja — de a törekvés irányja még korántsem jelent lemerhető eredményt. Ezek a dilemmák készítették arra, hogy a vállalt megbízatásnak rendhagyó módon próbáljak eleget tenni: a kérdések felvetésének tudományos igényével és a bemutatásra kerülő életpályák lényegi összefüggéseit hordozó válaszok vallomások erejével. Szerencsés véletlen is közrejátszott ebben: az elmúlt esztendő derekán — egy készülő évkönyv szerkesztőinek megbízásából — alkalmam nyílt betekinteni a szintézis-teremtés korszakát élő folkloristáink műhelyébe is.

A sepsiszentgyörgyi Kriterion-napok alatt, miközben dr. Kós Károly előadását hallgattam a korszerű világképformálás és a népi kultúra feltárásiának összefüggéseiről, nagyon megjegyeztem magamnak a következő mondatokat: „A hazai magyar tudományosság, s benne a néprajzkutatás nem csupán »nemzetiségi ügy«: eredményességében az egész romániai tudományosság és közművelődés érdekelt. Ilyen viszonylatban is nyilvánvaló tehát a kutatóinkra háruló felelősség, valamint az a tény, hogy a kutatói eredmények publikálásával a kiadó fontos állampolitikai feladatot teljesít.“ Kós Károly érvelése később arra készítetett, hogy a népköltészeti kutatások elvi-elméleti jelentőségéről is tisztá képet nyerjek. Atolvastam Faragó József idevágó tanulmányait, s a megtalált támpontok segítségével előszóban is kifaggattam jeles folklor tudósunkat. Okfejtése a nagy összefüggések világos, egyértelmű megragadásának józanságával lepott meg: a népköltészet mennyiségileg is hosszú ideig messze fölülmúlt az irodalom anyagát, minőségileg pedig — a maga műformáinak keretei között — olyan alkotásokat hozott létre, amelyek a világirodalom legnagyobbjainak művei mellé sorolhatók. Majd így folytatta: „Minél később eszmél rá egy nép arra, hogy folklorját össze kell gyűjtenie, és minél szervezetenlebből, lanyhábban végzi ezt az egyszeri és elodázhatatlan feladatot, annál nagyobb kárt okoz mind önmagának, mind az emberiség közös szellemi kincs-tárának. Röviden szólva, a folklorgyűjtés a történelmileg elsődleges iratlan kultúr-rából magasabb rendű írott kultúrát teremti: a nemzeti (nemzetiségi) kultúrát gyarapítja.“

Ebben az összefüggésben nyilvánvaló, hogy napjainkban a romániai magyar folklorisztika hivatott kutatóinak igénye és mércéje sem lehet más, mint a korszerű szintézisek megteremtése. A kutatásokban még fellelhető fehér foltok eltüntetésével, a gyűjtések feldolgozásával és kiadásával párhuzamosan, miután a szóban forgó értékeket magasabb szinten visszajuttatják nemzetiségi kultúránk vérkeringésébe, meg kell alkotniuk azokat az összefoglaló, szintetikus műveket is, amelyek — magyarul, románul és a nemzetközi érintkezés nyelvein — a hazai tudományosság szolgálatán túl az egyetemes kultúrával szembeni adósságainkat is leróhatják.

Úgy tűnhet: máris túl sokat időztem olyan megállapításoknál, amelyeknek a tiszta evidencia erejével kellene hatniuk. Ám ne feledjük: csakis ezeknek az összefüggéseknek a felvillantásával tudjuk érzékeltetni és értékelni azokat a teljesítményeket, amelyek köszöntésére ma egybegyűltünk. Igaz ugyan, hogy Nagy Olga és Faragó József jelenléte szellemi, művelődési életünkben folyamatos, ám hogy mégis mennyi meglepetést tartogat számunkra pályájuk, az akkor derül ki, ha műveiket nem elszigetelten, hanem munkásságuk belső összefüggésrendszerének ismeretében vizsgáljuk.

Nagy Olga eddigi pályafutása nem volt annyira egyenes ívű, mint ahogy azt a legutóbbi években felmutatott eredményei alapján gondolnánk. Tanított vidéken, volt országháró riporter, részt vállalt az ifjúsági irodalom megteremtéséből, mielőtt az érdeklődéséhez leginkább közel álló munkaterületre került volna; ám folklorista pályája nem az intézeti munkával kezdődött, és — nagy szerencsénkre — nem is szakadt meg azazal, hogy ebből a státusból kilépett. Elkészült és előkészületben lévő művek tanúskodnak arról, hogy épp ezekben az években kezdődött meg Nagy Olga műhelyében a szintézisteremtés korszaka.

Köztudatunk, sajnos, még mindig ifjúsági regények szerzőjeként és „csupán“ mesegyűjtőként tartja számon. Elégge igaztalanul. A regényírás területéről ugyanis régóta „visszavonult“, hogy annál többet tehessen mesekincsünk korszerű feltárásiért. Mert ehhez érez igazi elhivatottságot. Az a fajta kutató lett az eszményképe, aki választott területének folklor-tényeit, folklorjelenségeit korszerű elméleti szempontok érvényesítésével kívánja nagyobb összefüggések közé beágyazni, felismeréseit általánosabb érvénnyel próbálja megfogalmazni. Amikor azt állítja, hogy Nagy Olgának ilyenformán egészen egyedülálló, sajátos helyet sikerült kivívnia hazai magyar folklorisztikánkban, akkor azt is hozzá kell tennünk: az elméleti igény nála belülről fakadó, gazdag anyaggyűjtésből és felismerésekből táplálkozó kényszerűség. Erről győznek meg eddigi kötetei. A hatvanas évek végétől megjelent gyűjteményeit — *Lüderc sógor* (1969), *Széki népmesék* (1976) — már izgalmas meseszociológiai tanulmányok kísérik. Vő Gabriellával közösen írt könyve, *A mese-mondó Jakab István* (1974): egyéniségmonográfia. A *Hősök, csalókok, ördögök* (1974) pedig — alcíme szerint — esszé a népmeséről. Hogy milyen folytatása lesz az eddig bejárt útnak? Mit remélhetünk a kötetcímeiből is kiolvasható szemléleti megújulástól? Mindenekelőtt a mese esztétikájának a kidolgozását és a realista hangvételű népi elbeszélések törvényszerűségeinek a feltárást. (A Magvető Kiadónál megjelent *Paraszt dekamerón* című kötete egyebek mellett azért hatott revelációszerűen az elmúlt évben, mert egy eddig kellőképpen nem méltányolt népi műfajról hozott izgalmas híradást.) S bár jelenleg Nagy Olga érdeklődésének közép-

pontjában a mese esztétikája áll, tovább folytatja az ún. „igaz történetek“ gyűjtését, és több mint két éve dolgozik egy nagyrányú társadalomnéprajzi monográfián.

A jelzett kutatási körök valójában nem választhatók el egymástól. Nagy Olga elméleti érdeklődése eddig feltáratlan területeket vont be a folklórkutatásba, az észlelt jelenségek törvényszerűségeinek általánosításával pedig a megoldatlan folklóresztétikai kérdéseket helyezi más — további kutatásokra serkentő — megvilágításba.

Több mint három évtizedes mesegyűjtés és folklórszociológiai kutatás után ugyanis most érkezett el az ideje annak, hogy a *miért*ekre is feleletet adjon: melyek azok a mozgástörvények, amelyek a mese *sajátos esztétikumát* meghatározzák? Hisz eddig jobbra maga is csak a mese variációs lehetőségeit mutatta be: azt, hogy miképp alakíthatja a népi képzelő- és alkotóerő a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó mesekincset. Am aki a mesét nem csupán archívumi anyag alapján vizsgálja, de megadatott számára, hogy a műfaj mozgástörvényeit huzamosabb ideig olyan körülmények között tanulmányozza, amikor az a maga életességével, esztétikai értékváltozásaival elevenen ható üzenetet hordozott egyén és közösség között — azt kutatási feltételei, tapasztalatai is többre kötelezik. Hisz a népmese a maga megjelenési formáiban mindig egy absztrakt modell tolmácsolása, éspedig mindig olyan szintű tolmácsolás, amelyet az egyén és a közösség tudatszintje, társadalmi helyzete, tehetsége, lelkülete határoz meg.

A Honti János, Max Lüthi, V. Propp és mások eredményeit tovább építő meseesztétikát éppen azért előzheti meg Nagy Olga minden korábbi művénél nagyobb várakozás, mert kutatásai alapjául olyan közösségek szolgálhatnak, amelyekben a művészi szöveg esztétikai értékváltozásait annak függvényében vizsgálhatta, hogy ez az állandó változásban és alakulásban lévő évezredes műfaj miként hordozhatott korról korra s közösségtől közösségig létfontosságú üzeneteket, miként végezhetette el a közösség tudatában nemzedékről nemzedékre a valóság „korrigálását“. Ugyanakkor azt is kell jelezni, hogy a szóban forgó vállalkozás másik szemléleti újdonsága az a felismerésen alapszik, amelyet Nagy Olga — beszélgetésünk során — így fogalmazott meg: „A népi prózában is voltaképpen két alapvető törekvés érvényesül: fikciós és nonfikciós. Ez utóbbit csak most kezdjük felfedezni, viszonylag keveset tudunk még róla; de ez korántsem jelenti azt, hogy »folklóralatti« termékekkel volna dolgunk. A fikción alapuló népmesét tehát én egyszerűen a realista hangvételű népi elbeszélésekhez viszonyítva vizsgálom, másrészt pedig a nem folklór jellegű művészetek összefüggésrendszerében.“

Nos, a meseesztétika első kötete még ebben az évben megjelenik a Kriterion-nál. Címe: *A táltos törvénye*. Ezt követi majd időrendben *A táltos szabadsága*. És készül egy Kis-Küküllő menti falu, Havad társadalomnéprajzi monográfiája. Ez utóbbi a helybeli értelmiségiek bevonásával. Arra szeretnének feleletet kapni — mondotta Nagy Olga, amikor az indító okokról faggattam —, hogy mi történt az utóbbi évtizedekben a paraszti gondolkodásmóddal, világlátással, erkölcsi felfogással. Majd így folytatta: „Kitűnő hagyományok készítettek arra, hogy a népi valóság feltárásában az ünnepek mellett végre a hétköznapiakat is számba vegyük.“

További programnak, gondolom, ez nem is kevés. Tágabb értelemben sem.

Több mint három és fél évtizeddel ezelőtt kezdődött tudományos pályájára során Faragó József, a magyar néprajztudomány és a filológiai tudományok doktora, végig azzal a kitartással, szenvedéllyel és hivatástudattal dolgozott: amit nem végezhet el ő maga, azt helyette aligha végzi el másvalaki. Félszázat is meghaladó — általa gondozott, társszerzőkkel írt vagy önálló — kötet tanúskodik erről. A magyar népköltészet klasszikus értékeinek közkinccsé tételét éppúgy a szíven viselte-viseli, mint azt a gondot, hogy a magyar olvasók megismerhessék — jeles műfordítók közreműködésével — a román népköltészt java természet. Hogy a népi kultúra iránti érdeklődése miként érlelődött folklórtudósi elkötelezettséggé? Jó félezernyi tanulmányt és cikket kell majd segítségül hívnia annak, aki erre az izgalmas kérdésre érdemleges választ próbál nyújtani. Bár legújabb kötete, a *Bal-ladák földjén* a balladakutatás körébe vágó dolgozatainak egy részét már a kezünk ügyébe helyezi — folklórta elődeinek és kortársainak századokat, népeket, nyelveket átfogó és összebékítő nagy szellemi örökségét gyarapítva —, ez a jelentős vállalkozás azonban még aligha változtat önmagában azon a tényálláson, hogy Faragó József tanulmányai jórészt még mindig hozzáférhetetlenül szétszórva és elrejtve lappanganak „több ország különböző nyelvű irodalmi és szakfolyóiratainak sokaságában; egy részük magyarul, más részük itthon még nem is látott nyomdafestéket; ismét mások csak részlegesen vagy összevontan jelentek meg; végül egy részük mai napig kéziratban vár a kiadásra“. Talán ezek az arányok kellőképpen érzékeltetik azt is, hogy Faragó József munkásságában nemcsak közvetlenül a ro-

mániai magyar nemzetiség és a hazai tudományosság érdekelt: műhelye egyben a folklórtudomány nemzetközi rangú, egyetemesebb kisugárzású munkálatainak színhelye is.

A *folklórtudós* arcélét körvonalazó dolgozatok mellett azonban munkásságának van egy másik, eddig kevésbé ismert vonulata is, amelyik a *folklórgyűjtő* Faragó József teljesítményéről is beszédesen vallhat. A pályája során gyűjtött folklórtények mennyisége — csak az, amit 1976 végéig munkahelyén az archívum őrzetére bízott — meghaladja a tizezret. Ebből több mint 6000 hallás utáni gyűjtés, közel 3000 pedig magnetofonfelvétel. Műfajok szerint tagolva: a jelzett mennyiség közel egyötöde prózai alkotás (mese, tréfa, monda, legenda stb.), gyűjtőmunkájának legnagyobb és legfontosabb területei azonban a népdal, a népballada, a gyermekfolklór és a népszokások költészete. Azt is hangsúlyozta ugyanakkor, hogy gyűjtéseinek eddig még századrésze sem jelent meg nyomtatásban.

A *Balladák földjén* (Kriterion, 1977) című tanulmánykötet megjelenésével voltaképpen e folklorista életpálya eredményeit összegező művek közlése kezdődött el. A további kötetek tervéről érdeklődve, a következő választ kaptam tőle: a másodikban mesetanulmányait szeretné sajtó alá rendezni; a harmadikban folklór és történelem, folklór és társadalom, folklór és irodalom összefüggéseit vizsgálja; a negyedikben azok a tanulmányok kapnak majd helyet, amelyek a nemzetiség és folklór kapcsolatrendszerét tárják fel; az ötödikről meg a többiről egyelőre nem nyilatkozott, mondván: előbb érjük meg, hogy a negyedik kötet is nyomdába kerüljön.

Az életmű tanulságait rendszerező munkálatok mellett — jó tudunk — egyéb tervei is kész művekké érlelődtek-érlelődnek. S ezekről annál is inkább szót kell ejtenünk, mert Faragó József elvi-elméleti meg módszertani jellegű írásaiban nemegyszer foglalkozott a romániai magyar folklórkutatás előtt álló feladatokkal. Rávilágított arra, hogy a minden folklórműfajra és minden egyes néprajzi tájegységünkre kiterjedő folyamatos gyűjtésen s ezek megjelentetésén kívül milyen nagy szükség lenne azokra az összefoglaló szintézisekre, amelyek ország-világ színe elé tárhatnák a romániai magyar folklór kincseit. Nos, az általa is igényelt és sürgetett általános meg a *folklórműfajokat összegező, rendszerező* művek közül — pályája és tervei jelenlegi szakaszában — a következő egyéni hozzájárulásokat várhatjuk tőle. Készen van a *magyar-román összehasonlító balladagyűjteménnyel*. *Székely mesemondó könyv* címmel dolgozik egy olyan művön, amelyik egyaránt átfogja valamennyi székely mesegyűjtő munkásságát és minden eddig ismert székely mesemondó elbeszélőművészetét. Ezek mellett két forráskiadványt készít elő: az egyik a régi erdélyi népszokásokat tartalmazza a legelső magyar nyelvű írásos nyomoktól egészen 1848-ig; a másik pedig — *Adatok népszokásaink ismeretéhez* címmel — népszokásgyűjtéseit rendszerezi.

Miközben Faragó József műhelyével ismerkedtem, végig az volt az érzésem: tudományos pályája olyan kérdések megoldása elé állította, amelyekhez, úgy tűnik, már-már kevés az emberöltőt kitöltő hivatástudat és szenvedély... Meg is kérdeztem nyomban: mi erről a véleménye? Válasza olyan erkölcsi magatartást sugallt, amelynek felidézése nélkül ugyancsak csonkán hatna e sommás pályaképvázlat. „Eddigi pályám legfőbb tanulsága talán az — mondotta —, hogy a magam számára mélyen megértettem az évezredes tanítás értelmét: ars longa, vita brevis, vagyis az elvégezhető és elvégzendő feladatok szépségéhez, sokaságához mértén egy emberi élet végtelenül rövidre van szabva. [...] Ne feledjük: nem az állások vagy rangok, hanem a munka az az egyetlen eredmény és emlék, amely a tudományos pálya lezáródása után egy emberből ideig-óráig még megmaradhat, beleépülve és beleoldódva a történelembe, a társadalomba és a kultúrába.”

Ezzel át is adnám a szót maguknak az ünnepeleknek. Kívánom, hogy mindig a hétköznapiak számba vevő műveket ünnepelessük — a kiemelkedő szellemi teljesítményeket megillető elismeréssel és közösségépítő szándékkal.

Cseke Péter

Tűnődés arról, amit elmulasztottunk

Cseke Péter barátom itt sok szépet és jól elmondott rólam. Valóban: egy hosszú élet folyamán az ember sok mindent tehet, és sok mindent kell tennie. Engedtessek meg mégis nekem — anélkül, hogy ünneprontóvá lennék — itt most olyan tűnődéseimről beszámolni, amelyek hosszú pályafutásomnak nem a fény-, hanem az árnyoldalait villantják fel: nem azt, amit tettem, hanem amit tehettem volna, de nem tettem; nem azt, amit elvégeztem, hanem amit elmulasztottam; nem azt, amit sikerült kihámoznom a népi valóság bonyolult összefüggéseiből, hanem amit még nem sikerült, s amit talán majd az új nemzedéknek kell kibogoznia — mert úgy gondolom, ezzel több hasznára leszek, mintha elismétlem azt, amit tettem, és amit nagyjából ismernek.

Kezdem talán a mentegetőzéssel.

Szó esett itt arról, hogy immár négy évtizede foglalkozom a népmesével. Bárkiben felöltik a kérdés: vajon nem nagy fényűzés-e nálunk egyetlen műfajnak ennyit áldozni, amikor még olyan földérintetlen fehér foltok vannak a néprajz- és folklórkutatásban, mint — tesszem azt — a társadalmi néprajz. Vagy gondoljuk meg, hogy egyetlen gyűjtés és feldolgozás sem jelent meg a szokásokról és hiedelmekről. Lehetetlennek és abszurdnak tűnik, de így van. Nos, való igaz, hogy nagy fényűzés egyetlen műfajnak négy évtizedet áldozni, de mentségemre legyen mondva: a mesekutató dolga sem könnyű.

Először is sok év kellett ahhoz, hogy megértsem: gyakran el kell felejtenem azt, amit az eddigi jeles kutatóktól tanultam (gondolok itt elsősorban a nyugati kutatókra: Max Lüthire, Lutz Röhrichre, a mesekutatók elméleti tudósaira), s újból föl kell fedeznem azt az *élő* mesét, amelyet csak mi, délkelet-európai gyűjtők fedezhetünk föl: míg megértettem, hogy a mesét a maga szövevényében, vagy ahogyan ma mondják: „kontextusában“ kell vizsgálnom. Föl kell derítenem azokat a bonyolult összefüggéseket, amelyek a mese és annak társadalmi háttere, a mese és a mögötte rejlő lélektani valóság, a mese sajátos esztétikuma és az azt létrehozó alkotó erők, egyén és közösség között fennállanak, rejtetten és csöppet sem látványosan. Ehhez egy szerény gyűjtői és kutatói élet alig elégséges, hiszen a néprajzi kutató már csak autodidakta módon juthat el ahhoz, hogy egyszerre legyen pszichológus, társadalomkutató is — mert ha nem, akkor a mese csupán holt szöveg, „sír fölirat“ marad számára, ahogyan ezt a kitűnő szovjet szemiotikus, Lotman mondaná, nem pedig fontos lehetőség a népi valóság jobb megértésére.

Ennyit, ami mentségemet illeti.

Most pedig hadd beszéljek azokról a mulasztásokról, amelyekre már nem könnyű mentséget találni. Arról van szó, hogy ha az előtűnk járt mesegyűjtők csupán a *tündérmesét* fedezték föl, akkor nekem nem lehetett nem észrevenni, hogy a népi próza sokkal gazdagabb, hogy eddig földérintetlen számos érték vár fölfedezésre és fölmutatásra. Gondolok itt a tréfás meséken belül a népi abszurd, a népi groteszk vonulataira. Mindezt csak szórványosan gyűjtöttük, és még szórványosabban jelentettük meg. Pedig a paraszti elbeszélőkedv és teremtőerő kiapadhatatlan forrásai ezek. Ezt a mulasztásomat csak a legutóbbi időben, legújabb munkámban, több száz összegyűjtött és ki nem adott népi tréfa alapján igyekeztem némileg pótolni.

Még nagyobb mulasztás terhel a népi elbeszélések földérintésével kapcsolatban. Jóllehet gyűjtöttem, sőt ki is adtam egy kötetre valót ezekből (*Paraszt dekameron*, 1977), ez nem ment föl az alól a mulasztás alól, hogy évtizedek során számtalanszor mentem el olyan tehetős népi elbeszélők mellett, akik csak ebben jeleskedtek — de ebben aztán remekül! Jól emlékszem, a görgényüvegcsúri Vas Barabást mennyit kínoztuk, hogy mondjon nekünk hagyományos tündérmesét vagy tréfás mesét, és csak nagy kelleetlenül vettük magnóra ízes elbeszéléseit arról, hogy milyen vitája volt a pappal, vagy hogy miképpen hozta el sok száz kilométeren át tisztje számára a Galíciában zsákmányolt lovakat. Ezeket olyan megjelentítő erővel, olyan elbeszélőkészséggel gondolta el, ami arra figyelmeztet: észre kell vennünk végre a népi mesemondó mellett a népi *elbeszélőt* is. Az árpástói Trombitás Lajos bácsitól vettünk föl néhány történetet, de hányat *nem* vettünk föl, mert nem ismertük föl fontosságát, és amit föl vettünk is, csak véletlenül tettük, anélkül hogy utánakerdeztünk volna! Egyszerűen nem tartottuk számon ezeket.

Ezt a mulasztást még hátralévő éveimben pótolni szeretném, és hiszem, hogy az utánam jövő nemzedék majd kiteljesíti a vizsgálatokat: hiszen olyan műfaj ez,

amely él és virágzik, s arra készlet, hogy a „hagyományos műfajok” fölötti lélekharang-kongatás helyett az élő felé fordítsuk tekintetünket!

Es szójak még legfőbb teendőnk: az utánunk jövőknek tanácsot adni, őket útravalóval ellátni a mi kötelességünk; annak az úgyszólván újjainkon megszámlálható néhány „hivatalos”-nak, akik a néprajzot szakmaként műveltük. Ezek között a fiatalok között olyanok vannak, mint a nagytehetségű, a szintézist a gyűjtőmunkával egybeolvasztó Ráduly János, aki a mi nemzedékünkön máris túlmutatva új utakon indult el; vagy a fiatal Salamon Anikó, aki Vasas Samu kalotaszegi tanárral arra vállalkozott, hogy fölmérje Kalotaszeg teljes szokás- és hiedelemanyagát, s ezt új szempontok szerint rendszerezze (mellesleg: az utolsó harminc évben ez az első ilyen munka, és ez is még mindig ott fekszik a kiadó polcán, még nem látott napvilágot). A sepsiszentgyörgyi Gazda Klára a gyermekek néprajzával és szociográfiájával foglalkozik. A geryneszegi Szabó Judit fedezte föl Berekméri Sándort, aki hagyományos tündérmesei keretben érvényesíti vérősi epikáját. A csíkszeredai Balázs Lajos Antal a lakodalmas szokásoknak egy olyan modern szempontú fölmérését kísérelte meg, amely a szokásanyag szociográfiai, esztétikai, lélektani vizsgálatát is magában foglalja.

Ezek a fiatalok és még azok, akikről itt nem szóltam, saját utakon indultak el. Nekik kell átnyújtanunk évtizedes tapasztalatunkat, őket kell minden erőnkkel támogatnunk, akik ott élnek a nép körében, s akik a népi valóság jobb megértését összekötik tanári, orvosi és egyéb munkásságukkal. S teszik ezt abban a tudatban, hogy fontos missziót teljesítenek, nemzetiségi önismeretünk kiteljesedéséhez járulnak hozzá.

Ime, ezek azok a gondolatok, amelyek egy ilyen alkalommal szükségképpen fölmerülnek bennem, és egyben azzal a reménnyel társulnak, hogy ha erőm és egészségem engedi, sikerül bepótolnom az említett hiányosságokat, s hasznára lehetek néprajz- és folklórkutatásunknak.

Nagy Olga

A „balladák földjéről” ...

Kedves Barátaim!

Bevezető előadásában Cseke Péter annyi szépet és jót rakott a vállaimra, hogy ugyancsak roskadozom a súlyuk alatt. Roskadozom annál is inkább, mert egész életemben ez az első eset, hogy ilyen nyilvános tiszteletben és elismerésben részesülök: a kolozsvári tudományos és irodalmi élet kiválóságai — pályatársak, nálamnál idősebbek és fiatalabbak — gyűltek össze azért, hogy *Balladák földjén* című tanulmánykötetem megjelenése alkalmával kifejezzék örömeiket és megbecsülését.

Erthető, hogy ebben az ünnepi pillanatban én is hálatelt szívvel gondolok azokra, akik pályám kezdetén a tudomány hamuban sült pogácsájával feltaristítottak, és jótanácsaikkal ellátva útnak indítottak. A sors oly kegyes volt hozzám, hogy egyetemi éveimben három mestert is rendelt körém. Életkoruk sorrendjében szólva, György Lajostól a népköltészetet is felölelő összehasonlító irodalomtörténetet tanultam, Szabó T. Attila a folklórral és irodalomtörténettel átszőtt nyelvtörténetre és nyelvjáráskutatásra oktatót, Gunda Béla pedig a szellemi néprajztól el nem választható tárgyi néprajz világában kalauzolt. E szorosan vett szakmai útravalón túl azonban emberi és tudósi példájukkal, a professzor és tanítványa közötti sajátosan háromféle, de a maga módján mindhárom esetben ideális kapcsolat kialakításával, majd atyai barátságukkal, hinni merem, egész életemre megszabták utamat. György Lajos már egyetemi tanulmányaim elvégzése után meghalt, Szabó T. Attila és Gunda Béla azonban máig velem maradtak és vannak, miközben szakmájukban mindketten a nemzeti és a nemzetközi tudományosság legmagasabb csúcsaira emelkedtek. Az ő példájuk nyomán, segítségük és biztatásuk, némelykor pedig bizonyos megérdemelt dorgálásaik közepette futottam meg én is olyan-amilyen tudományos pályámat.

1945-ben már doktorátusom a három tanítómester hatását mutatta, hisz főszakként magyar néprajztudományból, a két mellékszakként pedig magyar irodalomtörténetből és magyar nyelvészetből szereztem meg a tisztes tudományos címet. Meg kell azonban mondanom, hogy ily példák vonzásában nem volt könnyű saját utamat megtalálnom, hisz több-kevesebb keresgélés után végül sem etnográf-

fus, sem irodalomtörténész, sem nyelvész nem lettem, hanem a folklórkutatás a hivatásom. A választást akkoriban a külső körülmények is megnehezítették. A szocializmus alapjainak lerakása közben, a megfelelő szakemberek hiánya miatt történt például, hogy intézeti igazgatóm, Gaál Gábor, Oprescu professzorhoz népművészeti kutatónak ajánlott; így kaptam évekre olyan feladatokat, amelyeknek egyik későn (huszonkilenc év múltán) megjelent eredménye a Nagy Jenővel és Vámszer Gézával együtt jegyzett *Kalotaszegi magyar népviselet*, ez a maradék-talanul etnográfiai mű — meg a többiek, amelyek még kiadásra várnak. De szorosán vett szakmámon belül is kénytelen voltam széles pázsmákat vágni. Mert bizony én is szívesebben lelétem volna életemet egy intézeti szobában, mondjuk egy mesekatalógus cédulahegyei között és mögött, nemzetiségi folklórkutatásunk soha el nem végzett, égető feladatai, valamint a szakemberek csekély száma miatt azonban a tennivalókban nem nagyon válogathattam. Így nyúltam hozzá sorozatosan folklórunk olyan műfajaihoz és válfajaihoz, elméleti és gyakorlati kérdéseihez is, amelyekhez nem volt kinek hozzányúlnia; talán ezekre menő munkanapokon cuppogtam hóban-sárban a gyűjtőutakon; százával tartottam városfalun a legkülönbözőbb folklórelőadásokat a legkülönbözőbb közönségnek, tollam pedig a tudományművelés és a tudománynépszerűsítés minden árnyalatát igyekeztem szolgálni. Sokszor akartam szűkebb értelemben szakosodni, de a körülmények megghiúsították szándékomat; még a minap is magamra haragítottam a *Művelődés* szerkesztőségét, mert nem avatkoztam bele a meggyőződésem szerint sajnálatosan meddő néptáncutatósi vitába.

Kibontakozásomat a közlési lehetőségek is alaposan összebonyolították. Folklorisztikai munkám itthon éveken át csak az *Utunkban* tükröződhetett. Később jött az *Igaz Szó*, a *Művelődés* és a *Korunk*, de ezek közül — az *Utunkot* is ide számítva — egyik sem szakfolyóirat, így a hasábjaiikon folyó közlésnek is megvoltak és vannak a műfaji határai. Egyetlen magyar nyelvű akadémiai folyóiratunk, a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* is csak a folklór egy kis részének, a népköltészetnek képes helyel-közzel (az én esetemben pontosan kétvétenként egyszer) valamennyi nyomdátérét biztosítani. A népköltési gyűjtemények viszonylag rendszeres kiadása negyedszázaddal a háború után, 1969-ben indult meg, de szintén elsősorban az irodalmi értékű és jellegű műfajokra korlátozódott; a fordulatot vagy legalábbis a fordulat jeleit és kezdeteit ilyen értelemben a Kriterion Könyvkiadónak köszönhetjük.

Ebbe a folyamatba illeszkedik *Balládák földjén* című tanulmánykötetem kiadása is. Aki a könyv végén a jegyzeteket netalán figyelemre méltatta, az a fentiekre több bizonyítékot talál. Láthatja, hogy a kötetbe foglalt tanulmányaim egy része vagy most jelenik meg először, vagy eddig csak részben jelent meg nyomtatásban. A megírás és a megjelenés közötti átfutási idő gyakran aránytalanul hosszú. Az ajánlásban emlegetett, félezer-nél több, nyomtatásban megjelent tanulmányom és cikkeim sokaságában, ide számítva félszáznál több kötetet és számos kiadatlan kéziratomat, már magam is alig tudok eligazodni. Legfőbb ideje volt tehát, hogy írásaim javát megrostáljam, összegyűjtsem és rendszerezem, az újabb kutatások eredményeit beledolgozzam, felibe-szeribe maradt kézirataimat befejezzem, és egy-mást követő, egymással összefüggő kötetekben sajtó alá rendezzem.

Cseke Péter szavaiból kitűnt, hogy pillanatnyilag, mostani kötetem után, továbbbi három hasonló kötet tartalma van kikristályosodva. A másodikban mesetanulmányaimat szeretném sajtó alá rendezni. A harmadik — elképzelésem szerint — három összefüggés köré csoportosulna, valahogy ilyenformán: folklór és történelem; folklór és társadalom; folklór és irodalom. A negyediknek a súlypontja sokkal tömörebben kifejezhető: nemzetiség és folklór. Ha sikerülne megérnem összeállításukat és megjelenésüket, folklorisztikai munkásságom is jobban kirajzolódna, mint most, amidőn részletei több országban és több nyelven vannak szétszórva, valamint kéziratban várnak kiadásra.

Merész terv, bár valamennyien megérhetnénk a megvalósulását. Bár tudnék még évek múlva is alkalmat szolgáltatni arra, hogy mondjuk a negyedik tanulmánykötet megjelenése után ismét összegyűljünk, gyarapítva sorainkat az időközben felnövekvő fiatal írókkal és tudományos kutatókkal.

Hálásan köszönöm, kedves barátaim, hogy sokféle elfoglaltságaik közepette is tudtak időt szakítani arra, hogy a *Korunk* meghívására eljőjenek, és szavaimat meghallgassák.

Faragó József

Elhangzottak 1978. március 17-én, a Korunk-délelőtti keretében Nagy Olga és Faragó József köszöntésére rendezett találkozón.

Használni, vagy megismertetni?

Nem akarom a vitát nyújtani az irodalomoktatásról, ám ha már nyilvánosság előtt megkérdeztek*, úgy vélem, kötelességem felelni.

Azt írtam: „az irodalomoktatás célja nem az irodalom megismertetése, hanem felhasználása, azaz eszközként való felfogása az ifjak nyelvi és érzelmi kultúrájának és világnézetének a kialakítására.” Láng Gusztáv azt a kérdést szegezi azonban szembe: „*hogyan akarja felhasználni azt, amit megismertetni nem hajlandó?*”

Ha a mennyiségtant is ugyanúgy ismertetnék, mint az irodalmat a középiskolában, a számtan- meg a mértanórák nagyjából így festenek: mettől meddig élt Püthagorasz, hol született, szüleinek mi volt a foglalkozása, ki volt a felesége, és boldogan élt-e vele vagy sem, folytatott-e felesége előzőleg pajzán levelezést Belosz Lamidesszel, mit akart leleplezni Püthagorasz a tételével, hogyan viszonyult kora társadalmi valóságához, mennyit keresett akkoriban egy átlagabszolga, milyen társadalmi megmozdulások voltak, kik az úgynevezett pithagoreusok, és miért tiltották a bab fogyasztását, illetve mindenfajta babét tiltották-e, egyáltalán mi a számmisztika, és milyen titkos társaságok és miért művelték stb. stb.

Nem mondom, e kérdések is mind-mind érdekessé tehetőek. Azonban az iskolában arról van szó, hogy egy meglehetősen szűkreszabott óraszám keretében meg kell tanítani Püthagorasznak és Arkhimédésznek és Pascalnak és még sokuknak a tégeit, *gyakorolni és alkalmazni* kell tudni őket. Azaz a *mennyiségtanórák eredményeképpen pontosan meghatározott feladatok elvégzésére kell képesnek lennünk.*

Sajnos, ma az irodalomoktatással szemben nem támasztunk ilyen konkrét elvárásokat, a tanuló szép kiejtését, kulturált beszédkészségét, azt, hogy a tanult versformákat alkalmazni vagy legalábbis felismerni tudja, általában nem minősítjük. Ugyanis valamilyen okból azt hisszük, hogy „*mindezt megtanulta a gyerek az első nyolc osztályban!*”

Ezért a IX—XII. osztály irodalomórái nagyjából így zajlanak le: hol született, mikor halt meg, kit ostromozott, kit leplezett le, hol dolgozik jelenleg, milyen új hangot hozott, kik regényének a fontosabb szereplői, kik a jelentős kortársai, kik a jelentősebbek, a még és a legjelentősebbek, hogyan tükröződik a kor társadalmi válsága lírai alkotásainak eme meghatározó gyöngyszemében, melyik verse fejezi ki a magányt, ezzel szemben melyik az elégedetlenséget, és melyik az a harmadik, amelyben a költő új társadalomra tesz célzásokat stb. stb.

A diák és a tanár tehát az irodalomoktatásra szánt idő többségében nem foglalkozik úgy irodalmi szövegekkel, ahogy a számtanórán számtannal foglalkoznak, hanem többnyire *nem iroian* megfogalmazott, de nem is tudományos értékű szövegeket hallgat és ismétel. Hogy mi az eredmény? Megírta egyszer már régen Beke György, éppen a *Korunkban*: a felsőbb osztályokban a gyermekek nyelve szintelenebb, mint az alsóknban, több bennük a szólam, a klisé, a papírmásé gondolat. Milyen következtetéseket vont le ebből a feltárásból az irodalomoktatás?***

Az okos és művelt számtantanár természetesen szerét ejti, hogy óráin két-három perc alatt Püthagoraszról, Pascalról, Leibnizről néhány olyan érdekes epizódot vagy adalékot említsen, amely örökre bevésődik a tanulóba, anélkül hogy feltetnének és osztályoznák belőle! Az órák azonban nála is a levezetés, gyakorlás, feladatmegoldás jegyében telnek el 90%-ukban.

Ezt várnám az irodalomoktatástól is: irodalmi szövegeket elemezzenek és rekonstruáljanak, azaz ismételjének és „utánozzanak”; házi feladatul csakis verset vagy regényt, elbeszélést hagynék fel: elolvasni; időnként, de rendszeresen könyv nélkül egy-egy részletet megtanulni; hiszen *nincs irodalmi műveltség, a klasszikusok idézni tudása nélkül!* Manapság gúnyosan emlegetjük: „nem az a cél, hogy sznobokat, hogy papagájokat neveljünk”; s ezzel aztán el is háritunk minden igényt arra vonatkozólag, hogy hát lássuk, min is mérhető le, hogy a diák a négy felső osztályban legalább 280—360 órát intenzív irodalomoktatás jegyében ült végig.

A tanulók egy része ma, ha a jó tanár kedvet támaszt benne, megkeresi a szerzőt, és elolvassa műveit, akiről megtanították az adalékokat.

A helyes az volna, ha a tanulmányozott szöveg hatására a diák érdeklődni kezdene a szövegek szerzőjének kilétéről, életrajáról, sorsáról, kortársairól, a kor

* Láng Gusztáv: Széjlegyzetek egy vitához. *Korunk*, 1978. 6.

** Beke György: Az egyéniség kincsesládája. *Korunk*, 1967. 3. — Ezzel kapcsolatban kérdésemre Beke György kijelentette, hogy a megdöbbentő megállapítás után egyetlen irodalomoktatási illetékes sem kereste meg, hogy e kérdéstről tanácskozzanak!

viszonyairól. Ha azonban heti két-három óra alatt egy év során nyolcvan-szaz író akarunk ismertetni, ebből nem lesz senkinek semmi haszna.

Eppen ezért a középiskolai irodalomórákon csak vitathatatlan értékű írásokkal, illetve művekkel, és nem „az irodalommal“ általában lehet megismertetni a tanulókat. „Az irodalom“ megismertetéséhez nagyon sok minden hozzátartozna, ami nem lehet középiskolai anyag. Nem mondom, egyes tanszékeken sikerült az egyetemet középiskolává tenni. Ezt kompenzálendő azonban, neveltséges nagyfokú ismeret minden olyan kísérlet, amely a középiskolát „kisegyetemmé“ akarja varázsolni.

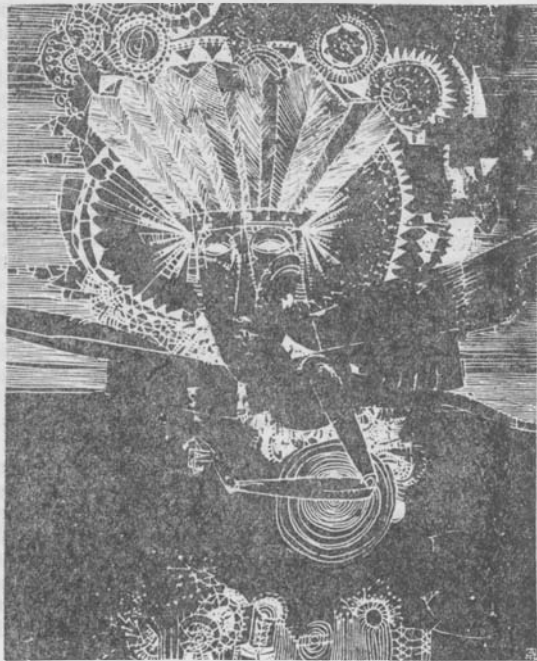
Az irodalomoktatás eredményeképpen azt várjuk el a tanulóktól, hogy használni tudja anyanyelvét minden szinten, szóban és írásban, hogy tájékozódni tudjon az irodalmi alkotások között korok, szintek, műfajok szerint, hogy a szótárak, segédkönyvek, kézikönyvek között eligazodjék, és utána tudjon járni bármilyen szükséges tájékoztatásnak, de *leginkább, hogy gondolkodásban, érzésben művelt ember legyen!*

Még számtani, természettudományos, történelmi tankönyvek esetében is kifogásolható, hogy a diák nem ismerkedik meg eredetiben a legnagyobb szerzők megfogalmazásaival, csak a négy-öt kézen átment feldolgozásokkal. Nincs semminek sem erősebb nevelőhatása, mint a nagyokkal való közvetlen érintkezésnek.

Mindezt Láng Gusztáv cikke mellett egy kis történet mondatta újra el velem. Aznap, amikor a cikket olvastam, egy felvételi vizsgáról jövő magyartanáró mesélte: az egyik diáklány remek, világos jellemzéseket adott *A köszívű ember fia* hőseiről; amikor azonban megkérdezte, hogy olvasta-e magát a regényt is, így felelt: „En egy lapat se!“

Szőcs István

A XII. osztályos magyar irodalomtörténeti tankönyvről fél évvel ezelőtt megkezdett vitát Szőcs István cikkével lezárjuk. Úgy véljük, a vita során hasznos gondolatok fogalmazódtak meg, általában az irodalomtörténeti tankönyv és az irodalomoktatás feladatairól. A hasznos gondolatokat most már a gyakorlatban kellene hasznosítani. — Szerkesztőség.

Arkossy István grafikája